

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-83>

УДК 37:737(477)

Альошина О.А.

Національний університет «Острозька академія»

ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕМІСНИЧОЇ ШКОЛИ ПРИ КАМ'ЯНЕЦЬКОМУ ПРАВОСЛАВНОМУ БРАТСТВІ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ХІХ СТ.

Анотація. У статті проаналізовано специфіку організації та навчання у ремісничій школі, заснованій Кам'янецьким православним братством на території Подільської губернії. З'ясовано, що до братської школи братчики приймали в переважній більшості дітей із бідних сімей та дітей-сиріт, котрі жили в притулку і навчалися за рахунок братства та благодійників. Крім того, школу відвідували діти, що приходили на навчання з міста. Розкрито основні аспекти та особливості системи навчання у школі, що полягала у викладанні предметів згідно програми початкових шкіл. У позаурочний час відповідно до розподілу одна група хлопчиків навчалася столярній справі, інша – чоботярській, а дівчата займалися рукоділлям. В подальшому утримування школи вимагало значних матеріальних витрат і братство власними зусиллями не було спроможне утримувати більшу кількість вихованців. Відтак члени братства постійно зверталися із проханнями підтримки до чиновників і благодійників із різних міст і сіл Подільської губернії.

Ключові слова: православні братства, просвітницька діяльність, ремісничі школи, притулок, Подільська губернія.

Alyoshina Oksana

National University of Ostroh Academy

FUNCTIONING OF A CRAFT SCHOOL AT THE KAMYANETS ORTHODOX FRATERNITY EVENTS OF THE PODILLYA PROVINCE IN THE XIX CENTURY

Summary. The fall of the orthodox fraternities was charged with consuming the authority of the Orthodox church. Realization in the life of the Russian politics in the orthodox fraternities are one of the tasks of the activity determined by the educational direction. The article analyzes the specifics of organization and training in a craft school founded by a orthodox fraternity in the city of Kamyanets on the Podillya province. It was found out that in school members of the fraternity adopted in the vast majority of children from poor families and orphans children who lived in asylum and were trained at the expense of fraternity and philanthropists. In addition, the school was attended by children who came to study from the city. The main aspects and peculiarities of the system of study at the school, which consisted of teaching subjects in accordance with the curriculum of elementary schools, were revealed. In extra time, according to the distribution, one group of boys studied carpentry, the other – , and gils handicrafts. Having received such knowledge, poor children could secure themselves in the future. Each year, the number of people wishing to receive initial knowledge increased in this school grew, as well as to master a certain craft. Subsequently, school retention required significant material costs and the fraternity by their own efforts was not to hold a large number of pupils. As a result, members of the fraternity constantly applied to support the school for officials and philanthropists from different cities and villages of the Podolsk province. Despite this, over the years, members of the fraternity managed to materially provide and worry about the pupils of this institution.

Keywords: orthodox fraternity, the educational activity, craft school, shelter, the Podillya province.

Постановка проблеми. Заснування православних церковних братств у другій половині ХІХ ст. було обумовлене потребою утвердження засад православ'я та протистояння поширенню інших релігій на території Подільської губернії. З метою реалізації політики російського самодержавства на православні братства покладалося здійснення просвітницької діяльності, зокрема виховання дітей «в дусі православ'я». Напрями такої роботи братства впроваджували через відкриття парафіяльних шкіл, читальень та бібліотек, розповсюдження релігійної літератури. Одним із головних завдань, яке поставило для виконання Кам'янецьке православне братство, було заснування братської школи та притулку для навчання дітей із бідних родин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означена тема представлена у публікаціях вітчизняних науковців ХХ ст. Зокрема, Тройць-

кий О. [12], Григоров О. [3], Опря І. [5] опублікували низку статей, присвячених культурно-просвітницькій діяльності та участі православних братств в культурному житті Поділля, в яких вони побіжно розкрили висвітлювали дане питання. На сьогодні відсутні публікації, які б повністю розкривали дану тему. Використання опублікованих матеріалів та періодичних видань дало можливість розкрити особливості діяльності ремісничої школи при Кам'янецькому православному братстві.

Мета наукової статті полягає у розкритті специфіки функціонування ремісничої школи при православному братстві міста Кам'янця Подільської губернії упродовж другої половини ХІХ ст.

Виклад основного матеріалу. Кам'янецьке Іоанно-Предтеченське братство виникло 1864 р. з метою сприяння розповсюдженню і процвітанню православної віри, заснування шкіл «в дусі право-

славної віри, турботи і опіки про нужденних членів» православної церкви [13, арк. 2]. Виконуючи дане завдання у 1865 р. братство відкрило три школи, а саме одну в Кам'яниці 24 січня, а дві в його передмісті – 31 січня на Російських Фільварках і 2 лютого на Польських Фільварках [4, с. 271].

До цих шкіл приймали дітей обох статей, в переважній більшості із бідних сімей та сиріт, незалежно від віросповідання. Частина дітей-сиріт утримували на кошти братства, інші навчалися за рахунок благодійників. Крім того, була частина дітей, що прийшли з міста на вільне навчання. Навчальний рік розпочинався 8 січня і завершувався 20 грудня [11, с. 488–490].

Розширюючи свою діяльність братство було переконане, що шкільна освіта дає велику користь для вихованців. Проте братчики розуміли, що навчання лише одній грамотності, яким би чином «благодірно воно не впливало на міське населення, не може дати сиротам засобів» для безбідне існування в майбутньому, оскільки коли вони закінчать школу, то будуть «піддаватися усім жахіттям бідності, переносити які буде для них важко». Братчики констатували, що «грамотна сирота ще більше буде відчувати всі жахливі наслідки бідності, ніж та дитина, яка з самого дитинства, замість навчання грамоти, навчалася мистецтву випрошувати для себе шматок хліба» [1, с. 155]. Виходячи з цього покровитель братства єпископ Подільський і Брацлавський Леонтій вирішив заснувати при одній із братських шкіл притулок, в якому крім шкільної програми, навчали б дітей різним ремеслам, які «в свій час могли приносити чесний і безбідний кусок хліба як для них самих, так і для їх родин» [10, с. 156].

Представники братства були стурбовані тим фактом, що круглі сироти або діти, яких не могли забезпечити бідні батьки, залишалися напризволяще без усякого нагляду. Крім того, «шукаючи милостиню, вони стають жертвами розбрату або складають предмет співчуття ксьондзів, опікунства товариств польської благодійності, а іноді єврейського милосердя. З раннього віку їх виховують в душі римо-католицької віри, насаджують в них почуття нетерпимості і відрази до всього православного» [2, с. 882].

Відтак з метою підняття рівня життя православних ремісників рада братства вирішила реорганізувати одну з братських шкіл у ремісничу школу і влаштувати при ній притулок. Братство мало на увазі, що майбутні ремісники, виховані в душі суворого православ'я, добросовісними робітниками, корисними членами суспільства, які сумлінно будуть виконувати замовлення і передадуть свій досвід своїм дітям чи учням [10, с. 818].

Загалом завдяки допомозі інших благодійників було зібрано 700 крб. для початкових потреб майбутньої школи. Ремісничу школу заснували на основі однієї з братських шкіл, а саме Польсько-Фільварецької школи, а система навчання в ній здійснювалася за зразком Хотинського повітового училища.

3 лютого 1866 р. відбулося відкриття та освячення притулку для сиріт і бідних дітей. В ньому утримували круглих сиріт, котрі були позбавлені засобів для існування, забезпечували їх їжею та одягом за рахунок добровільних пожертв членів та благодійників братства. В школі вихован-

ців навчали читати і писати, Закону Божому, «російській грамотності» і іншим предметам згідно програми навчання у початковій школі. Хлопчики ділилися на кілька груп, де одна частина хлопців навчалася столярній справі, а інша – чоботарській [1, с. 160].

Вихованці ремісничої школи при Іоанно-Предтеченському братстві навчалися ремеслу зранку – з 8 до 13 год., а з 15 до 18 год. – проводили уроки у братській школі. У 1867 р. у вказаній ремісничій школі столярній справі навчалася 17 хлопчиків, а чоботарській – 24 [6, с. 824]. Крім того, школу вільно відвідували хлопчики, що приходили з міста, котрі до обіду займалися читанням і писанням, але при цьому вони за бажанням навчалися ремеслам. Після обіду з хлопчиками займалися учні-семінаристи, які з 14 лютого до завершення навчального року проводили заняття під наглядом наставника педагогіки А. Павловича. В певні пори року два семінаристи проживали у притулку у якості помічників вчителя і у визначений час навчали хлопчиків читання і писання [10, с. 822].

Для навчання ремеслам братство наймало кращих майстрів міста. Майстри отримували від братства платню та безкоштовне житло при школі [9, с. 68]. При майстрові знаходилося два підмайстри, що постійно працювали у школі. В залежності від замовлень, прийнятих школою, кількість підмайстрів могла змінюватися. Замовлення приймалися від жителів міста як для формування практичних навичок вихованців, так і для отримання прибутку. Окрім роботи на замовлення, вихованці самі виготовляли меблі для школи, а чоботарська майстерня повністю задовольняла попит братської школи [6, с. 823].

Упродовж 1868 р. діючі майстерні мали значні результати, у порівнянні з попередніми роками. Кожна майстерня із грошей, що отримували від продажу виготовлених речей, купувала інструменти, матеріали для виробів і мала можливість виплачувати платню майстрам і підмайстрам, які в переважній більшості часу знаходилися на утриманні братства. У чоботарській майстерні впродовж 1868 р. навчалася 24 хлопчики, які виготовляли чоботи для учнів семінарії і духовного училища, а також виконали 298 приватних замовлень на суму 1384 крб. 32 коп. Крім того, для власних потреб в майстерні виготовили 36 пар нових чоботів для хлопчиків і 10 – для дівчат. У столярній майстерні навчалася 12 хлопчиків. Під керівництвом майстра вони підготували 620 замовлених предметів. На отримані кошти братство закупило з запасом необхідні для роботи різні види дерева і допоміжний матеріал, відремонтували інструмент для роботи [7, с. 874–875].

Проте ситуація змінилася не в крашу сторону і братство вирішило змінити умови прийому майстрів на роботу. Витрачені гроші на матеріали для замовлення не давали хорошого прибутку, а іноді майстри витрачали більше матеріалу на виріб за необхідне. Крім того, частину розрахунку за виріб віддавали майстрам і в результаті отримували незначну вигоду. Таку систему вирішили змінити. Відтак майстри користувалися житлом, але не отримували платні [8, с. 887].

Приміщення, що винаймали, не були пристосовані для притулку і майстерень. Саме тому

братчики вирішили збудувати будинок на Польських Фільварках, адже володіючи приватною власністю вони могли укріпити функціонування притулку на наступні роки. Крім того, школу могли вільно відвідувати діти, які проживали в околицях і навчатися разом з вихованцями. У 1869 р. міська дума з дозволу Міністра внутрішніх справ виділила ділянку землі в м. Кам'янці у постійне користування, на якому братчики збудували двоповерховий будинок [7, с. 867].

В наступні роки рада братства констатувала, що коштів надходить все менше і менше, їх абсолютно не достатньо для більш-менш нормального харчування та одягу дітей. А в цей час з усіх куточків єпархії з'їжджалися зубожілі псаломщики й дяки з проханням прийняти їх синів до ремісничої школи, щоб ті в майбутньому могли заробляти на шматок хліба. Єпископ Леонтій дав розпорядження всім благочинним та настоятелям монастирів вступити 1872 року до братства, щороку вносити до його каси до 3 рублів,

а також допомогти із зборами пожертвувань від підлеглого духовництва [3, с. 240].

Висновки. Кам'янецьке православне братство реалізовуючи просвітницьке завдання на території Подільської губернії заснувало ремісничу школу та притулок при ній. Даний заклад функціонував з благої метою для навчання дітей із бідних сімей та дітей-сиріт. Започаткована справа перевершила сподівання його членів, оскільки з кожним роком зростала кількість бажаючих навчатися в даній школі. Такий стан справ був зумовлений тією обставиною, що навчаючись в ремісничій школі вихованці могли отримати знання з початкової освіти, а також здобути навички і оволодіти певним ремеслом. В подальшому це давало вихованцям хороші перспективи для майбутнього заробітку. Однак обмежені матеріальні статки братства не дозволяли утримувати більшу кількість вихованців. Незважаючи на це, впродовж років членам братства вдавалося матеріально забезпечувати і турбуватися про вихованців школи.

Список літератури:

1. Братский ремесленный приют. *Подольские епархиальные ведомости*. 1867. № 5. Отдел второй. С. 155–162.
2. Годовщина Свято-Иоанно Предтеченского православного братства. *Подольские епархиальные ведомости*. 1866. № 24. Отдел второй. С. 870–889.
3. Григорук О. До історії православних церковних братств Поділля (За матеріалами «Подольських епархиальних ведомостей»). *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Київ, 2008. Т. 16. С. 234–242.
4. Об открытии трех школ Каменецким Иоанно-Предтеченским братством. *Подольские епархиальные ведомости*. 1865. № 6. Часть неофициальная. С. 271–272.
5. Опря І. Місіонерська діяльність православних братств у Правобережній Україні у 60-ті роки ХІХ – на початку ХХ ст. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ, 2012. Випуск 65. С. 44–47.
6. Отчет Каменецкого Свято-Иоанно-Предтеченского братства за 1867-1868 гг. *Подольские епархиальные ведомости*. 1868. № 24. Часть официальная. С. 817–844.
7. Отчет Каменецкого Свято-Иоанно-Предтеченского братства за 1868-1869 гг. *Подольские епархиальные ведомости*. 1869. № 24. Часть неофициальная. С. 866–885.
8. Отчет Каменецкого Свято-Иоанно-Предтеченского братства за 1870-1871 гг. *Подольские епархиальные ведомости*. 1871. № 24. Часть неофициальная. С. 885–899.
9. Отчет Каменецкого Свято-Иоанно-Предтеченского братства за 1875 год. *Подольские епархиальные ведомости*. 1876. № 3. Официальный отдел. С. 62–75.
10. Отчет Свято-Иоанно-Предтеченского братства. *Подольские епархиальные ведомости*. 1867. № 24. Отдел второй. С. 814–829.
11. Правила для училищ Каменецкого православного братства. *Подольские епархиальные ведомости*. 1865. № 11. Часть неофициальная. С. 488–495.
12. Троицкий П. О братствах в Подольской епархии. *Подольские епархиальные ведомости*. 1868. № 4. Часть неофициальная. С. 114–120.
13. Центральний державний історичний архів України. Ф. 127, оп. 674, спр. 52, 2 арк.

References:

1. Bratskiy remeslenniy priyut [Ftaternial craft shelter] (1867). *Podol'skiye yeparkhial'niye vedomosti*, № 5, otdel vtoroy, pp. 143–145. (in Russian)
2. Godovshchina Svyato-Ioanno Predtechenskogo pravoslavnogo bratstva [The anniversary of Saint-John the Baptist orthodox fraternity]. *Podol'skiye yeparkhial'niye vedomosti*, 1866, № 24, otdel vtoroy, pp. 143–145. (in Russian)
3. Grigoruk O. (2008). Do istoriyi pravoslavnykh tserkovnikh bratstv Podillya (Za materialamy «Podol'skykh yeparkhial'ntkh vidomostey»). [In the history of orthodox church fraternities of Podillya (on the materials of the «Podolsky diocesan newsroom»)]. *Naukovi zapysky. Zbirnyk prats'molodykh vchenykh ta aspirantiv*. Kyiv, vol. 16, pp. 234–242. (in Ukrainian)
4. Ob otkrytii trekh shkol Kamenetsim Ioanno-Predtechenskim bratstvom [On the opening of the three schools of Kamenetz St.-John-fraternity] (1865). *Podol'skiye yeparkhial'niye vedomosti*, № 6, chast' neofitsial'naya, pp. 271–272. (in Russian)
5. Oprya I. (2012). Misioners'ka diyal'nist' pravoslavnykh bratstv u Pravoberezhniy Ukrayini u 60-ti roky XIX – pochatku XX st. [Missionary activity of the orthodox fraternity in the Right-Bank Ukraine in the 60s of the XIX and early XX century]. *Gileya: naukovyy visnyk. Zbirnyk naukovykh prats'*. Kyiv, vol. 65, pp. 44–47. (in Ukrainian)
6. Otchet Kamenetsky Svyato-Ioanno-Predtechenskogo pravoslavnogo bratstva za 1867-1868 gg. [The charter of Kamenetsky Saint Ioanno-Predtechenskogo orthodox fraternity] (1868). *Podol'skiye yeparkhial'niye vedomosti*, № 24, chast' ofitsial'naya, pp. 817–844. (in Russian)
7. Otchet Kamenetsky Svyato-Ioanno-Predtechenskogo pravoslavnogo bratstva za 1868-1869 gg. [The charter of Kamenetsky Saint Ioanno-Predtechenskogo orthodox fraternity] (1869). *Podol'skiye yeparkhial'niye vedomosti*, № 24, chast' neofitsial'naya, pp. 866–875. (in Russian)
8. Otchet Kamenetsky Svyato-Ioanno-Predtechenskogo pravoslavnogo bratstva za 1870-1871 gg. [The charter of Kamenetsky Saint Ioanno-Predtechenskogo orthodox fraternity] (1871). *Podol'skiye yeparkhial'niye vedomosti*, № 24, chast' neofitsial'naya, pp. 885–899. (in Russian)

9. Otchet Kamenetskogo Svyato-Ioanno-Predtechenskogo pravoslavnogo bratstva za 1875 god [The charter of Kamenetsky Saint Ioanno-Predtechenskogo orthodox fraternity] (1876). *Podol'skiye yeparkhial'niye vedomosti*, № 24, otdel ofitsial'naya, pp. 62–75. (in Russian)
10. Otchet Svyato-Ioanno-Predtechenskogo pravoslavnogo bratstva [The charter of the Saint Ioanno-Predtechenskogo orthodox fraternity] (1867). *Podol'skiye yeparkhial'niye vedomosti*, № 24, otdel vtoroy, pp. 814–829. (in Russian)
11. Pravila dlya uchilish Kamenetskogo pravoslavnogo bratstva [The rules for Kamenets orthodox fraternity school]. (1865). *Podol'skiye yeparkhial'niye vedomosti*, № 11, chast' neofitsial'naya, pp. 488–495. (in Russian)
12. Troitskiy P. (1868). About fraternities in the Podillya diocese. *Podol'skiye yeparkhial'niye vedomosti*, № 4, chast' neofitsial'naya, pp. 114–120. (in Russian)
13. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi. [Central State Historical Archive of Ukraine], f. 127, op. 674, spf. 52, arch. 2. (in Russian)